

2-TOM, 2-SON

PRAGMATIK KOMPETENSIYANI KORPUSLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI MODELINI QURISH

Sakbaeva Vitaliya Vladimirovna

Head of the Uzbek language and literature department Termez institute of engineering and
technology

sakbaevavitavladimirovna@gmail.com

Annotatsiya Pragmatik kompetensiyani korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishning samarali modelini qurish vazifalaridan biri hisoblangan ushbu tadqiqot doirasida o'zimizning ta'lim modelimizni yaratish uchun tadqiqotning metodologik asosi, dastlabki shart-sharoitlarni, hamda asosiy maqsadini aniqlab olish lozim.

Kalit so'zlar: korpusli texnologiyalar, pragmatik kompetensiyasini shakllantirish, metodik model, lisoniy-didaktik potensial, ijtimoiy-madaniy component.

Talabalarning pragmatik kompetensiyasini korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishning metodik modelini yaratishning dastlabki/boshlang'ich shartlarini o'rganishga o'tamiz. Yuqorida ko'rsatilgan boshlang'ich shartlar sifatida quyidagi uch fikr, qoidani ajratamiz. Ularning birinchisi xorijiy tilda pragmatik ko'nikmalarni egallagan talabalarni tayyorlash uchun ijtimoiy buyurtma hisoblanadi. Ushbu metodik modelni yaratishga bo'lgan ikkinchi boshlang'ich shart bakalavriat darajasining OTDTS (oliy ta'lim uchun davlat ta'lim standartlari) talablariga rioya qilish zarurligi hisoblanadi. Korpusli texnologiyalarning lisoniy-didaktik potentsiali va ulardan pragmatik kopetensiyani shakllantirishda foydalanish orasidagi ziddiyatlarni mavjudligi uchinchi boshlang'ich/dastlabki shart deb hisoblash o'rinli.

Metodik modelni yaratishning navbatdagi bosqichi uning nazariy blokini qurishdan iborat. Ushbu element o'qitish jarayonida qo'llaniladigan tamoyillar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Tamoyil o'quv jarayonidagi qaysi bir/ma'lum bir ajralmas boshlang'ich punkt/nuqta hisoblanadi. Yondashuv esa turli tamoyillarni o'zida mujassam qiladi va bu bilan o'qitish jarayonini u yoki boshqa tomonga yo'naltiradi. Bu yerdan muayyan metodik modelda yondashuvlar va tamoyillarni saralab olishning muhimligi kelib chiqadi.

Demak, ushbu tadqiqot doirasida biz quyidagi yondashuvlarni kiritishni to'g'ri deb hisoblaymiz: a) kommunikativ-kognitiv; b) tizimlilik; v) shaxsiy-faoliyatga asoslangan va g) kompensator tamoyillari. O'Z tanlovimizni asoslash bilan har bir yondashuvni batafsil ko'rib chiqamiz.

2-TOM, 2-SON

Kommunikativ-kognitiv yondashuv (Shchepilova A.V., 2003) tahsil oluvchilarda o'rganilayotgan tildagi nutq ko'nikmalarini rivojlantirish va unda nazariy bilimlar olish orasida ma'lum bir (qandaydir bir) muvozanatning bo'lishini taqozo etadi. Ushbu yondashuv kommunikativ-kognitiv yo'naltirilganlikka ega va bu uning asosiy tamoyilidir. Ushbu tamoyilning kognitiv tarkibiy qismi lisioniy (lingvistik) tizimlar haqidagi bilimlarni tilni o'rganish jarayoni uchun ishga tushirish (ulardan foydalanish), unga tushunganlik/onglilik/ma'nodorlik xossasini berish uchun mo'ljallangan. Olimlarning hisoblashlaricha, lisioniy (lingvistik) tajribasidan foydalanish hisobiga bunday yo'naltirilganlik samarador hisoblanadi. Bu yerdan ona tili, adabiyoti, tilshunoslik, boshqa tillar va madaniyatlar haqidagi bilimlarni xorijiy tilga o'qitish jarayonida faollashtirishni taqozo etadigan filologiyazasiya (lisioniy lashtirish) tamoyili kelib chiqadi. Nazariy aspekt til tizimini inson madaniyatining xorijiy tilga o'qitishga proeksiya qilinadigan qismi sifatida o'rganadi. Bu darajada filologizasiyani amalga oshirishning bir necha usuli mavjud. Birinchidan, tizim sifatida, tilni uning bir necha: tarixiy, grammatik, ijtimoiy va boshqa yo'nalishlarda rivojlanishini nuqtai nazarlaridan o'rganish mumkin. Ikkinchidan, xorijiy tilga o'qitishda ona tili va/yoki oldnn o'rganilgan tillar haqidagi bilimlardan ma'lum bir (qandaydir bir) tayanch sifatida foydalanish mumkin.

Uchinchidan, ijtimoiy-madaniy komponent xorijiy tilni o'rganayotgan shaxsalarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda faol ishtirok etishi mumkin. Filologizasiyaning amaliy ahamiyatiga kelsak, u turli xil matnlardan foydalanishdan iborat. Demak, bizning taxminimizcha, kommunikativ va kognitiv yo'naltirilganlik jihatlarning birga kelishi (qo'llanilishi) pragmatik kompetensiyani shakllantirish uchun samarali modelni yaratar ekan.

O'qitishning har qanday tizim asosida ma'lum bir tizim yotadi. O'qitishning tizimsizligi tahsil oluvchilarning taraqqiyotini jiddiy qiyinlashtiradi, hamda ularning motivasiya darajasini pasaytiradi. Shuning uchun ham biz pragmatik kompetensiyani korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishning biz taklif qilayotgan modelida tizimli yondashuvni kiritish zarur/majburiy deb qaraymiz. Mamlaktimiz pedagogikasida 1960 yillarda paydo bo'lgan tizimli yondashuv o'qitish metodikasini tashkillashtiradi va strukturalashtiradi. Tizimli yondashuvning tarafdolrlaridan biri hisoblangan olim I.V. Blauberg (1997) ushbu yondashuvning komponent tarkibini taklif etgan. Integrativlikni olim uning birinchi elementi deb taklif qilgan. Muallifning fikricha, ushbu parametr asosiy/kalit parametr hisoblanadi va tizimning maxlum bir yax'litligini taqozo etadi. Tizimli yondashuvning integrativlikdan boshqa tamoyillari ham ajratiladi. Ierarxiya(lashtirilganlik (ierarxiyaning mavjudligi) tamoyili tizim elementlarining strukturalashtirilgan

2-TOM, 2-SON

bog'liqligi/tobelashtirilganligini taqozo etadi. Bu yerdan navdatdagi tamoyil – strukturalashtirilganlik tamoyili kelib chiqadi. Bu tamoyil tizimni muayyan qoidalarga asosan tashkil etishni taqozo etadi. Ko'p sonlilik cho'nggi tamoyil hisoblanadi. Ushbu tamoyilning namoyish bo'lishi muayyan tizimni va uning alohida komponentlarini o'rganish uchun turli tuman modellarni (modellarning turli tumanligini) qo'llashdan iborat.

Shaxsga-faoliyatga asoslangan yondashuvni uning nomining ikki tarkibiy qismini tashkil etuvchi komponentlarining qo'llanishilish doirasida o'rganish qabul qilingan. Ulardan birinchisi – shaxsga asoslangan (qaratilgan) komponent har bir o'quvchini – barcha ijtimoiy (sotsiologik) va psixologik o'zgaruvchilarni hisobga olgan holda individullik sifatida o'rganishni taqozo etadi. Shubhasizki, bunday yondashuv o'qituvchiga o'qitish jarayonini tahsil oluvchilarning shaxsiy xislat/sifatlariga muvofiq qurishda yordam beradi.

Kompetentlikka asoslangan yondashuv xorijiy tilga o'qitishda eng ko'p, keng tarqalgan yondashuvlardan biri. Ushbu yondashuv turli darajadagi ta'lim faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlarga kiritilgan. Kompetentlikka asoslangan yondashuvning asosiy/kalit maqsadi tahsil oluvchilarda muayyan kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat (Zimnyaya I.A., 2003). Kompetentlikka asoslangan yondashuv tarkibiga kiritilgan kompetensiyalarning ko'plab turi mavjud. Kompetensiyalarning birinchi guruhi umummadaniy kompetensiyalar (UK) deb nomlangan. Umummadaniy kompetensiyalar – madaniyat ichida va madaniyatlararo o'zaro faoliyat doiralarida ko'nikmalar va malakalar to'plami hisoblanadi. Kompetensiyalarning ikkinchi guruhi umumkasbiy kompetensiyalardan iborat (UKK) . Ushbu kompetensiyalar o'quv jarayonida shakllantirilgan ko'nikmalar va malakalardan tashkil topadi va muayyan fan bo'yicha bilimlar hajmiga muvofiq/mos keladi. Kompetensiyalarning uchinchi turi kasbiy (professional) kompetensiyalar (KK) deb yuritiladi. Kompetensiyalarning bu turi mutaxassisga o'z kasbiy/professional faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lish imkonini beradi va bilimlar hamda tajribani o'z ichiga oladi.

Kompetentlikka asoslangan yondashuvning bir qator ustunlik/afzal tomonlari mavjud, shuning uchun qo'llashga jozibador hisoblanadi. Dastavval, u amaliy faoliyatning nazariy faoliyatdan ko'proq/ustun qo'llanilishidan iborat bo'lib, u (amaliy faoliyat) pirovard natijada kasbiy faoliyatda muhimroq hisoblanadi. Buning ustiga, kompetentlikka asoslangan yondashuv bitta vazifaning o'zini turli metodlar bilan yechish/bajarish imkonini beradi. Bu esa o'qitishda ijodiylik va individuallashtirishning darajasi yuqoriroq bo'lishini anglatadi (olib keladi). Bundan tashqari, ushbu yondashuv tahsil oluvchilarning muxtor/avtonom bo'lishini rag'batlantirdi, ularning izlanish ichki hissini va tadqiqotchilik

2-TOM, 2-SON

faoliyatini rivojlantiradi. Bu belgilarni pragmatik kompetensiyani korpusli texnologiyalar asosida shakllantirishda biz o'ta muhim deb tushunamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Takkaç Tulgar, A. (2016). The role of pragmatic competence in foreign language education. Turkish Online Journal of English Language Teaching (TOJELT), 1(1), 10–19.
2. Зимняя И. А. 3-62. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. — М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. — 384 с.
3. *Blauberg I.V. (1997) The problem of integrity and a systematic approach. The series «Philosophers of Russia of the XX century».*

